

ДР ЖАРКО ЈОВАНОВИЋ

РАДНИЧКА УМЕТНИЧКА ГРУПА „АБРАШЕВИЋ“ У ЗАЈЕЧАРУ

1. Културно-уметничка активност радника у Зајечару до оснивања радничке уметничке групе „Абрашевић“

Радничка културно-уметничка група „Абрашевић“ у Зајечару основана је 1926. године. Њеном оснивању претходила је културно-уметничка активност радника овог града још из периода пре I светског рата, која се почела развијати са оснивањем и развојем радничког и социјалистичког покрета. Организовани радници Зајечара: металци, дрводељци, кожарци, рудари и други, немајући приступа у културно-уметничка друштва,¹ веома рано су осетили потребу да оснују своје чисто радничко културно-уметничко друштво у којем ће моћи да певају, глуме, свирају и играју, тј. да покажу своје певачке и глумачке квалитете и таленте. На њихову иницијативу, крајем новембра 1905. године у Зајечару је основано Певачко друштво.²

О раду овог друштва, на жалост, нема много података. Остало је забележено да су одржаване јавне приредбе за раднике и грађане. Посебно су брижљиво припремане и успешно извођене приредбе посвећене прослави Првог маја, као и другим пригодама. Одржаване су и радничке забавне вечери које су организовали синдикални пододбори кројачких, кожарских, металских, опанчарских и других радника, као и месна партијска организација Српске социјал-демократске партије. На једној таквој радничкој приредби 1912. године говорио је секретар Српске социјал-демократске партије Димитрије Туцовић. Поред тога, у Зајечару је 1911. године основано и позориште које је своје представе изводило у кафани „Таково“. Избијањем I балканског рата 1912. године оно је престало да ради јер су глумци одлазили на фронт.⁴ Престала је и свана културно-уметничка активност организованих зајечерских радника.

Под утицајем октобарске револуције и по завршетку I светског рата, револуционарно расположење је захватило читаву Европу, па и све крајеве новоформиране Државе Срба, Хрвата и Словенаца. Убрзо по ослобођењу и у Зајечару долази до обнављања Месне партијске организације Српске социјалдемократске партије и синдикалних пододбора металских, кожарско-преађивачких, Савеза саобраћајних и транспортних радника и намештеника намеће се неодољива потреба за обнављањем културно-уметничке активности радника, као саставног дела њиховог живљења и активности. Стога је на иницијативу Месне партијске организације и синдикалних организација у Зајечару, 1919. године основано и радничко културно-уметничко друштво „Пролетер“

са хорском, драмском и рецитаторском секцијом. Први руководиоца хорске секције био је Данило Вукадиновић, обућар.⁵

И поред тога што руководиоци секција нису били стручњаци за културно-уметничку активност, њихова љубав према Партији и велики елан у раду допринели су да су све приредбе успевале, увек биле масовно посећене и да су одушевљавале присутне раднике и грађане. Друштво „Пролетер“ окупљало је у својим редовима занатлијске раднике разних струка, а посебно радничку омладину.⁶

Активност радничког културно-уметничког друштва „Пролетер“ није била дугог века. Доношењем Обзнане, крајем децембра 1920. године, ово друштво престаје да ради. Истовремено је забрањен рад Месне организације Комунистичке партије Југославије, као и свих синдикалних подружница у Зајечару.⁷

Извесни услови за оживљавање радничког покрета настали су 1923. године са оснивањем Независне радничке партије у Југославије, СКОЈ-а и растурањем партијске и синдикалне штампе („Борбе“ и „Организовани радник“ растуран су у по 50 примерака). Тада су у Зајечару обновљени пододбори коњарско-прерађивачких, обућарских и дрводелских радника у оквиру Независних синдиката, док су социјалисти успели да формирају само пододбор дрводелских радника.⁸ Била је основана и Месна организација Независне радничке партије Југославије, која је средином 1924. године, због забране, престала са радом.⁹ На жалост, не располажемо подацима о обнављању културно-уметничке активности радника у периоду од Обзнане до овог времена. Једино у сећањима савременика налазимо податак, да је априла 1924. године у Зајечару гостовала радничка уметничка група „Абрашевић“ из Ниша. Том приликом група је дала веома успелу приредбу, која је одушевила зајечарске раднике и пробудила жељу да и они оснују своје радничко културно-уметничко друштво.¹⁰

2. Оснивање и рад независне радничке уметничке групе „Абрашевић“ у Зајечару у периоду 1926-1929.

Од великог значаја за развој револуционарног радничког покрета у Зајечару почетком 1926. године, био је долазак на одслужење војног рона Мије Орешког, секретара Централног комитета СКОЈа и Грге Јанкеса. Они су одмах успоставили везу с напредним радницима и омладинцима у граду и са њима почели да раде на формирању илегалне партијске и скојевске организације. Према подацима Грге Јанкеса, партијска организација КПЈ је током 1926. године имала 12 а скојевска 5 чланова. Истовремено се радило на оснивању синдикалних подружница. Основано је и Месно синдикално веће. За секретара већа изабран је, 1. маја 1926. године, Грга Јанкес, до тада секретар Месног одбора коњарских радника. Избором Грге Јанкеса за секретара већа појачан је рад на синдикалном организовању, тако да су убрзо основана још три или четири синдикална пододбора и извршена масовна претплата на радничку и партијску штампу.¹¹

У Зајечару су основане синдикалне подружнице у оквиру Независних синдиката и у оквиру УРСС-а. Организација Независних синдиката одржала је 24. марта 1926. године општи раднички збор коме је присуствовао велики број радника. Говорило се о положају радничке класе, значају синдикалне организације и потреби бојкотовања избора за Радничку комору Србије.¹² Под утицајем Партије и СКОЈ-а, број ор-

ганизованих радника у Зајечару брзо је растао. После овог збора, око 50 конарско-прерађивачких радника одржало је своју конференцију у циљу формирања пододбора. На самој конференцији пријавило се око 20 радника на упис.¹³ Све већи утицај Партије међу радништвом и јачање организације Независних синдиката дали су повода полицији да ступи у акцију. Средином Јула исте године полицијске власти су забраниле рад организацијама Независних синдиката и радничком спортском клубу „Млади Радник“ (основан 1925. године), под изговором да је Зајечар погранична варош и да није дозвољено синдикално организовање. Међутим, рад УРСС-ових организација није био забрањен што доказује да се радило о чистом удару на Независне синдикате и рад Партије.¹⁴

Упоредо с развојем и јачањем организованог радничког покрета у Зајечару радило се и на формирању радничке уметничке групе „Абрашевић“. То је била веома значајна акција за културно-уметничко уздизање и образовање зајечарских радника, за буђење и развијање њихове класне свести. С друге стране, она је требало да послужи као легална форма рада Партије међу радничким масама овог града. На основу расположивих извора нисмо могли утврдити тачан датум оснивања ове радничке културно-уметничке групе. Према наводима Грге Јанкеса, једног од творца партијске организације и организованог синдикалног покрета у Зајечару, у то време је постојала радничка уметничка група „Абрашевић“ која се тада налазила у рукама социјалиста, тј. социјалистички „Абрашевић“.

Ово друштво је тако слабо радило да се његова активност скоро није ни осећала. Имала је мало чланова и то потпуно неактивних. Стога није успело да одржи ниједну приредбу иако се у Зајечару, према наводима Грге Јанкеса, осећала велика потреба за културно-уметничким радом и разонодом, како међу радницима, тако и код омладине, који су своје слободно време проводили уз пиће, цигарете и коцку. Чланови партије почели су размишљати о томе како да раднике, посебно омладину, одвоје од улице и кафана и да их окупе око једне здраве и корисне забаве. Тада су дошли на идеју да већ постојећу социјалистичку групу „Абрашевић“ преобрате у радничку уметничку у оквиру Независних синдиката. О томе је Грга Јанкес у својим „Записима илгалаца“ забележио: „Размишљао сам о потреби културног рада и разоноде за радничку омладину. За формирање новог културно-уметничког друштва, када ово већ постоји, није имало потребе. Уписао сам се у друштво и почео кроз синдикат да пропагирам упис у „Абрашевић“.“¹⁶

Доласком Грге Јанкеса и још неколико младих организованих радника у социјалистички „Абрашевић“ почела је борба за његову активизацију на културно-уметничком плану, али и за његову преоријентацију у идеолошко-политичном смислу. Они су настојали да социјалисте истисну из управе друштва и да је преузму у своје руке. Убрзо је одржана и прва конференција социјалистичког „Абрашевића“, на којој се расправљало о методама рада и улози „Абрашевића“ у развијању културно-уметничког живота радника, у буђењу њихове класне савести, и указивало на потребу њиховог синдикалног организовања. На конференцији је дошло до оштрог сукоба између социјалиста и напредних синдикално организованих радника, међу којима је било и чланова Партије, у ствари, између две идеологије: комунистичке и социјалдемократске — реформистичке. У оштрој дисунксији победила је комуни-

тичка група младих радника на челу с Гргом Јанкесом. Он је тада изабран за секретара групе „Абрашевић“, а нешто касније и за њеног председника.¹⁷ На овој конференцији група „Абрашевић“ је добила нове концепције, нов метод рада, нову програмску оријентацију у духу политичке линије КПЈ.

Социјалисти су свим средствима настојали да укоче и онемогуће активност групе. Разним подметањима, интригама, преварама и оговарањем стварали су међу чланством атмосферу подозрења и неповерења, тако да се група младих чланова „Абрашевића“, на челу с Гргом Јанкесом, морала од њих одвојити,¹⁸ и оформити посебну групу „Абрашевић“ у оквиру Независних синдиката. Од тада су у Зајечару постојале две групе „Абрашевић“: социјалистички у оквиру УРСС-а и независни „Абрашевић“ у оквиру Независних синдиката. Не располажемо подацима о раду социјалистичког „Абрашевића“, док је сачувано нешто података о активности независног „Абрашевића“.

Одвојивши се од социјалиста, руководство групе независног „Абрашевића“ поставило је себи као први задатак — омасовљење групе. Захваљујући интензивној агитацији међу синдикално организованим радницима свих струка, посебно међу младим радницима, група је убрзо имала 50 чланова. Међу најактивнијим савременици помињу Гргу Јанкеса, који је у то време био и секретар Месног синдикалног већа у Зајечару, затим Антона Шестана, Љубу Јанковића, Алберта Мехлера, Ивана Чортановића, кројачког радника, Крсту Везирића, опанчарског радника, Николу Стапаревића (једно време секретара „Абрашевића“), Богољуба Бошковића (такође једно време секретар и режисер „Абрашевића“), Лазара Николића и његову жену, Борка Ђорђевића и друге. Савременици наводе да су у првој управи „Абрашевића“ били: Грга Јанкес, Антон Шестан и Богољуб Бошковић.¹⁹

У оквиру групе независног „Абрашевића“ у почетку је формирана само драмска секција, док је касније основана и хорска. Поред ових секција, при групи „Абрашевић“ формирани су кружоци на којима су прорађивана и марксистичка литература и друга значајна питања, што наводи на закључак да је велика пажња посвећена идеолошком васпитању чланства „Абрашевића“. Поред тога, чланови су по граду и околним селима растурали брошуре и летке.²⁰

Независна група „Абрашевић“ у Зајечару почела је своју активност у веома тешким условима. Није имала своје просторије за рад и за пробе. Друштвена канцеларија је била у стану Грге Јанкеса. Група такође није имала ни потребна финансијска средства.²¹ Али љубав чланова према друштву савладавала је све тешкоће. С успехом је набављена гардероба и други реквизити за спремање позоришних комада. Радници су сами правили и преносили кулисе с једног места на друго где су одржаване приредбе. Пробе позоришне групе одржаване су увече у веома скупечим и неподесним просторијама. То није спречило чланове да уредно долазе на пробе после вишечасовног напорног рада и да на њима остају до касно у ноћ.

Рад групе независног „Абрашевића“ умногоме су ометале и полицијске власти, које су будним оком пратиле њен рад. Оне су ригорозном цензуром програма настојале да онемогуће његово извођење. Да би група ипак могла да ради, припремани су слабији комади за које се сматрало да ће бити одобрени. Извођење таквих комада без имало револуционарног духа није могло да утиче на класну свест радника, нити да их инспирише за борбу.²²

Мора се истаћи да програми групе независног „Абрашевића“ нису имали нену уметничку вредност, јер његови извођачи, чланови драмске и хорске секције, нису имали скоро никакво уметничко пред знање нити искуство. То се нарочито опажало код хора, чији чланови често нису имали никаквих певачких квалитета. Насупрот томе они су имали велику жељу да успеју и за сваки наступ припремали су се са великим жаром. Публика, претежно радничка, сасвим скромна у својим захтевима, није им много замерала, већ их је, напротив, бодрила, настојећи да члановима и једне и друге секције подигне морал, да их охрабри да истрају у својој племенитој мисији — неговању и уздизању радничке уметности.

Прво што је група „Абрашевић“ у Зајечару успела да спремим био је позоришни комад „Невин“ Милорада Белића, тадашњег секретара Главног радничког савеза и Уједињене радничке уметничке групе „Абрашевић“ у Београду. Иако се радило о комаду који је написао Милорад Белић, као социјалиста лојалан режиму, полиција је отезала да одобри његово извођење. Најзад, после многих ургенција комад је био одобрен. На овом првом јавном наступу независног „Абрашевића“ у Зајечару, као глумац појавио се и његов секретар Грга Јанкес.²³

Ова прва приредба независног „Абрашевића“ у Зајечару била је изузетан догађај за раднички покрет тога краја и представљала је снажан подстрек за даљи рад на организовању радника и њиховом приступању независном „Абрашевићу“. После приредбе један број младих радника уписао се у групу, тако да се број њених чланова знатно повећао.²⁴

За даљу успешну активност независног „Абрашевића“ у Зајечару било је знајна иницијатива да се оснује раднички спортски клуб „Млади радник“, за шта је међу радницима владало велико интересовање. Уз помоћ Грге Јанкеса, који је на том плану стекао извесна искуства за време свог боравка у Ваљеву, убрзо је основан овај раднички спортски клуб, који је оно себе окупио бројну радничку и другу омладину у Зајечару. „Млади радник“ је привукао и један број младих чланова независног „Абрашевића“. О томе је Грга Јанкес записао: „Радничка је омладина желела да има свој спортски клуб, јер су у граду постојала само грађанска спортска друштва у којима је радник могао доћи до изражаја једино ако је био добар фудбалер. Прикупили смо новац за који смо најпре купили копачне. Терен за игру направили смо добровољним радом чланова клуба и других радника. Кад смо се мало средили и извежбали, позвали смо у госте раднички фудбалски клуб из Ниша. . . Раднички спортски клуб у Зајечару окупљао је велики број младих радника.“²⁵

Оснивањем фудбалског клуба „Млади радник“ није се имало у виду само физички одгој радника, већ и њихово одвајање од кафане. Настојало се такође, да се кроз овај клуб, као и групу „Абрашевић“, политички делује на младе, да се васпитавају, образују и припремају за добре борце у предстојећој борби против капиталистичке експлоатације и владајућег режима.

Фудбалске утакмице „Младог радника“ с радничким клубовима из других места претварале су се у својеврсну манифестацију радничке класе Зајечара, у којој је и група „Абрашевић“ узимала видног учешћа. Чланови независног „Абрашевића“ били су редовни посетиоци свих утакмица и најватренији навијачи. Том приликом су певане радничке песме, а по њиховом завршетку пролазило се улицама, такође

уз песму и музику, манифестујући јединство радничке класе. После утакмице одржала би се и по нека приредба. Било је случајева да је „Абрашевић“ одлазио и у друга места са својим клубом, где је после одигране утакмице одржао своју приредбу.

Подстрек, тон и правац раду групе независног „Абрашевића“ и радничком спортском клубу „Млади радник“ давала је скојевска организација коју су чинили најнапреднији зајечарски омладинци. На њеним састанцима, поред организационих питања, често се расправљало о раду „Абрашевића“ и „Младог радника“. На једном таквом састанку 1926. године Грга Јанкес је изложио свој став о ширем ангажовању скојеваца у раду „Абрашевића“ и спортског клуба, што је прихваћено као исправно. Успротивио се само један члан — Ђорђе Стевовић, који је сматрао да би то могло довести до компромитовања пред полицијом. На том састанку је расправљано и о моралном линиу радника. Најстроже је осуђено пијанство, као порок који економски уништава и срзава углед радника и његове породице а уз то и углед целе радничке класе и њених организација. То истовремено, послодавцима омогућава да се лакше боре против организовања радника и њихових оправданих захтева. На том састанку је речено да радник ако хоће да буде цењен и поштован, мора да се понаша достојанствено и да на сваком месту буде пример за углед.²⁶

После овог састанка скојевске организације, Грга Јанкес је отишао у Ниш да би успоставио везе са Окружним комитетом СКОЈ-а. Том приликом се сreo са Јосипом Колумбом, секретаром Окружног комитета СКОЈ-а и чланом Окружног комитета КПЈ за Ниш. Пошто га је Јанкес обавестио о раду совјеске организације, синдиката, „Абрашевић“ и спортског друштва „Млади радник“ у Зајечару, Колумбо му је дао директиве како да се њихова скојевска организација још више ангажује на раду у „Абрашевићу“, спортском клубу „Млади радник“ и у синдикату, како да се кроз тај рад припремају нове снаге за СКОЈ, које ће спроводити линију Партије и на појединим секторима масовног рада.²⁷

После тога је одржан нови састанак зајечарске скојевске организације на коме су поред осталог, поједини скојевци задужени за рад у радничким синдикалним и другим организацијама. За рад у „Абрашевићу“ и Месном синдикалном већу био је задужен Грга Јанкес, а за спортски клуб „Млади радник“ Макојло Ђорђевић и Крстић.²⁸

Скојевска организација после тога, повећава своју активност. Посебно се при тим водило рачуна о укључивању што више радника у „Абрашевић“ и спортски клуб, о избору програма приредби. Захваљујући личном ангажовању Грге Јанкеса приредбе групе „Абрашевић“ постале су много квалитетније. Последица тога било је масовније посећивање приредби на које су долазили радници с породицама као и грађани који су симпатисали рад „Абрашевића“. Насупрот приредбама грађанских друштава, које су биле лошијег квалитета и слабије посећене, на приредбама „Абрашевића“ људи су се много боље осећали. По правилу, после сване приредбе биле су играње, које су најчешће трајале до зоре.²⁹

Поред приредби у Зајечару, „Абрашевић“ је гостовао три пута у Бору, где је полиција два пута забранила одржавање концерата. Тако је одржана само једна приредба. То је међутим подстакло тамошње партијске и синдикалне активисте да у Бору формирају групу „Абра-

шевић“. И поред неколико покушаја, у томе се није успело,³⁰ из нама непознатих разлога.

Група независног „Абрашевића“ из Зајечара планирала је априла 1928. године једно гостовање по земљи. Зато се 5. априла обратило Уметничком одељењу Министарства просвете с молбом да јој се одобри повластица за возњу на турнеји у четврт цене. Уметничко одељење затим је затражило 10. априла исте године од Комерцијалног одељења Министарства саобраћаја да се одобри попуст на основу Правилника о помоћи у бесплатној возњи.³¹ Грга Јанкес тадашњи секретар „Абрашевића“ и Месног синдикалног већа и један од најактивнијих његових чланова, морао је напустити Зајечар августа исте године.

Завођењем шестојануарске диктатуре 1929. године забрањен је рад независног „Абрашевића“, као и синдикалних организација Независних синдиката и спортског клуба „Млади радник“ Шестог јануара, око 21 час упала је полиција у Школу играња и забранила даљи рад. Били су ухапшени неки чланови Партије, међу којима и неколико чланова „Абрашевића“ и „Младог радника“. Њихова имовина (завесе, нулисе, велика црвена застава, библиотека, спортски реквизити и др) била је заплена.³² Тако је после непуне три године успешног рада групе „Абрашевић“, престала њена активност, која ће неколико година касније бити обновљена кроз секцију УРУГ „Абрашевић“ у оквиру УРСС-а.

3. Оснивање и рад секције УРУГ „Абрашевић“ у Зајечару у периоду 1933 — 1936.

Видели смо да је 6. јануара 1929. године забрањен рад синдикалних организација у Зајечару, па и групе независног „Абрашевића“ као и спортског клуба „Млади радник“. Тада је престала да ради и Месна партиска организација КПЈ, а многи њени чланови су ухапшени и осуђени на краће и дуже временске казне. Међу њима су били: Јован Крстић, Грга Јанкес, Манојло Ђорђевић, обућарски радник, Иван Ивановић, кројачки радник, Риста Колицић, Богосав Влаовић, херихтерски радник и др.³³

Године 1932. долази до обнављања рада Партије, а после извесног времена и до обнављања рада УРСС-а и његових синдикалних организација у Зајечару. Забрана рада организација Независних синдиката и даље је остала на снази. Са обнављањем рада УРСС-ових синдикалних организација основан је и Месни међустрковни синдикални одбор који је улагао велике напоре да у своје струковне синдикалне организације увуче што већи број радника. Они су, међутим, слабо приступали УРСС-овим синдикалним организацијама, јер је у Зајечару владала велика незапосленост па су послодавци, преко свог Занатлијског еснафа, уцењивали раднике, претили отпуштањем са посла ако приступе својим струковним синдикалним организацијама.³⁴

Са попуштањем полицијске стеге од средине 1933. године, у Зајечару се осећа живља политичка активност. Партијска и спојевска организација обнављају свој рад. Комунисти прихватају директиве Партије и ступају у УРСС-ове синдикалне организације да би тако, освајајући тамо позиције, стварали терен за партијску активност. Упоредо с тим расло је све веће расположење радника за струковне синдикалне организације, а посебно за културно-уметничке активности. Стога

је Месни међуструковни синдикални Одбор УРСС-а у Зајечару већ средином 1933. године отпочео да ради на обнављају радничке уметничке групе „Абрашевић“.

У то време су зајечарски послодавци, држећи раднике под својом контролом и утицајем, преко своје организације, Занатлијског еснафа, већ основали дилетантску позоришну групу, под именом „Занатлијска омладина“, састављену од самих радника. Ова група је већ свом снагом радила у новој згради тадашњег „Еснафског дома“. Поред окупљања радника у овој секцији послодавачки еснаф је имао добре користи од прихода са представа.³⁵

Када је Месни међуструковни синдикални одбор покренуо акцију за обнављање радничке уметничке групе „Абрашевић“, и када је постало очигледно да ће талентовани радници напустити послодавачку дилетантску позоришну групу, Занатлијски еснаф се оштро супроставио, вршећи притисак на раднике, уз претњу да ће бити отпуштени с посла. Преко својих агената Послодавци су покушали да убеду раднике како је оснивање њихове радничке уметничке групе бесмислено и неостварљиво и да се она не може одржати.³⁶

И поред тога што радници нису имали потребних финансијских средстава за оснивање и издржавање своје културно-уметничке групе, пропаганда послодаваца их није ни заплашила ни омела да остваре своју вишегодишњу жељу. Да би се обновио културно-уметнички рад зајечарских радника, при Месном међуструковном синдикалном одбору основан је Анциони одбор групе „Абрашевић“, који је одмах предузео мере за обнављање рада исте. Пошто је на путу реализације овог подухвата био велики проблем — недостатак финансијских средстава, Анциони одбор обратио се преко „Радничких новина“, 24. новембра 1933. године, једним апелом свим радницима у Зајечару, синдикалним савезима и њиховим подружницама у земљи, Централи за радничко васпитање у Београду, Управном одбору Уједињене радничке уметничке групе „Абрашевић“ у Београду, с молбом да „... са својим прилозима помогну оно обнове културно-просветног рада радничке класе у Зајечару.“³⁷

Радничка класа Србије и овога пута испољила своју класну солидарност. Прилоге одмах су упутили: Савез молеро-фарбарских радника, из Београда, Савез грађевинских радника, радници рудника „Српски Балкан“ и други. Радници: Тома Богдановић, В. Тодоровић и Св. Филиповић сакупили су међу зајечарским радницима суму од 353 динара. Поред тога, многи пријатељи и симпатизери групе „Абрашевић“, међу којима је било и богатих и угледних грађана овог града, дали су такође своје прилоге.³⁸

Обезбедивши потребна финансијска средства група „Абрашевић“ у Зајечару једино је могла да обнови свој рад као секција Уједињене радничке уметничке групе „Абрашевић“ из Београда, у оквиру УРСС-а. Међу њеним оснивачима било је и социјалиста, истомишљеника Милорада Белића и Живка Топаловића. Тачан датум оснивања секције „Абрашевић“ нисмо могли утврдити, али, судећи по свему, она је основана у периоду између 24. новембра 1933. године, када је преко „Радничких новина“ објављена вест да Месни међуструковни синдикални одбор „... ради на томе да се обнови Р. У. Г. „Абрашевић“, и 3. децембра исте године, када је новооснована секција „Абрашевић“ дала свој први јавни концерт.“³⁹

На жалост, извори из тог времена не дају много податана о секцији „Абрашевић“ и о њеном раду. Сви покушаји да о томе нешто више сазнамо остали су без успеха.⁴⁰ Једино се по сећањима савременика може закључити да је у почетку формирана само драмска а нешто касније и музичка секција; да је још у току припрема за оснивање ових секција вршен упис у њих и да је „Абрашевић“ тоном 1934. и 1935. године имао укупно 25 чланова, међу којима су били веома активни: Воја Тодоровић, Милан Драгић, Тома Богдановић, Васа Вељковић, Борко Ђорђевић, Тодор Милошевић, Милојко Милкић, Димитрије Станковић, Десимир Стошић, Лаза Николић, Влада Маринковић, Петар Смат, Јова Аћимовић, Миленко Стојковић, Зора Богдановић, Иконија Тодоровић, Јела Стошић, Мара Николић и други. Чланови „Абрашевића“ били су радници разних струка: дрводељци, металци, кожарци и рудари, чије су подружнице, према Извештају Главног радничког савеза, од средине новембра 1935. године активно радила у Зајечару. Оне су до тада одржале четири општа збора, 16. општих конференција и 25 струковних синдикалних конференција.⁴¹

Већ од самог почетка обновљења секција „Абрашевић“ борила се са веома великим тешкоћама. Недостајало је материјалних средстава за набавку потребних реквизита. Секција није имала ни своју позорницу, најчешће је била на брзу руку импровизирана у некој кафани уочи саме представе. Тек у првој половини 1935. године добила је од свога пријатеља и добротвора инжењера Илије Ђорђевића на поклон 14 великих дасака, од којих је изграђена одговарајућа позорница. Но, требало је још доста средстава да се позорница у потпуности опреми завесама, кулисима и другим реквизитима да би била способна за приказивање позоришних комада.⁴²

Убрзо после оснивања, секција „Абрашевић“ у Зајечару дала је прву приредбу 3. децембра 1933. године у кафани „Задруга“, којој је присуствовао велики број радника и грађана овог града, љубитеља и симпатизера „Абрашевића“. Приредбу је кратким поздравним говором отворио Свет. Филиповић. Он је указао на значај секције „Абрашевић“ за културно и духовно уздизање радничке класе. Потом су чланови драмске групе одиграли позоришни комад у 3 слике „Дантилографкиња“ Милорада Белића и шалу у једном чину „Сигуран сеиз“. После програма одржана је игранка, која је трајала до 3 сата после поноћи. Према писању „Радничких новина“: „Овај први концерт „Абрашевића“ веома је добро примљен како од самих радника, тако и од грађана Зајечара, јер се одавно осећала потреба за једном оваквом групом, која би радницима пружила здраву духовну забаву.“⁴³

После ове приредбе уследиле су и друге. Оне су припремане у веома тешким условима и што се тиче просторија и материјалних средстава. Осим тога, и полиција је ометала реализацију спремљеног програма. Мада су наслућивале да кроз секцију „Абрашевић“ делују чланови Партије и СКОЈ-а, полицијске власти, и поред свих настојања нису успеле да паралишу њен рад. Полицији је притекла у помоћ и зајечарска буржоазија. Она је 1934. године основала Друштво занатлијске омладине да би омладину Зајечара отргла не само од утицаја радничког покрета, Партије и СКОЈ-а већ и да би је окренула противу њих. За рад овог друштва био је подигнут и Занатлијски дом. Одмах су основана дилетантска и музичка секција. Због идеолошких разлика Друштво занатлијске омладине се распало већ 1936. године, не

постигавши циљ ради кога је било и формирано. Већи део његових чланова приступио је секцији „Абрашевић“.⁴⁴

Поред своје културно-забавне активности, Секција „Абрашевић“ била је снажан параван за политички рад Партије и СКОЈ-а међу омладином, за њихову агитацију, растурање на редне штампе и литературе, за дискусије о експлоатацији радника и потреби борбе против постојећег режима и капиталистичког друштва уопште.⁴⁵

Захваљујући појачаној активности Партије и СКОЈ-а, у Зајечару се јавља све веће интересовање радничке омладине, па и старијих радника, за секцију „Абрашевић“. Број чланова се повећавао, што је омогућило да се у другој половини 1935. године, поред постојеће драмске секције, формира и музичка секција у оквиру „Абрашевића“.⁴⁶

Секција „Абрашевић“ у Зајечару развила је посебно интензивну активност у јесен 1935. године, након летњег одмора. Одмах су почеле припреме програма за концерт који је био заказан за 20. октобар, посвећен „берби грожђа“.⁴⁷

Већ почетком 1936. године секција УРУГ „Абрашевић“ извршила је припреме за одржавање своје годишње скупштине. Скупштина је одржана 2. фебруара. На њој су поднети извештаји о протеклом раду секције и изабрана нова управа у саставу: председник Светолик Филиповић, секретар Крста Везурић, благајник Десимир Сигошић; чланови: Ђорђе Јовановић, Владимир Марковић и Драгица Маринковић. У надзорни одбор изабрани су: Милан Башић, Чедомир Јовановић и Влада Маринковић; у Уметнички одбор: Милан Дашић, Крста Везурић и Милош Драгић. Новоизабраној управи и уметничком одбору остављено је у задатак да и даље раде на развијању и јачању своје активности у правцу испуњавања свих културних потреба зајечарског радничког покрета.⁴⁸

Снажан ударац даљој културно-уметничкој активности зајечарског „Абрашевића“ задала је велика провала и хапшења комуниста и скојеваца 1936. године. Под сумњом да су зајечарски комунисти и скојевци деловали кроз секцију „Абрашевић“ полицијске власти су убрзо забраниле њен рад. Не располажемо подацима који би указивали на обнављање рада секције „Абрашевић“ и било какву њену активност, па се може претпоставити да је овом забраном секција „Абрашевић“ дефинитивно престала да ради као радничка културно-уметничка група.

Забраном рада групе „Абрашевић“ није престала политичка и културно-уметничка активност његових чланова. Године 1938. оснива се Омладинска секција београдског Удружења Тимочана и Крајинаца и многи чланови „Абрашевића“ настављају у њој своју активност.

Зајечарски „Абрашевић“, најпре у оквиру Независних синдиката до 1929. године, затим у оквиру УРСС-а, као напредна и борбена револуционарна организација васпитавао је раднике, посебно радничку и средњошколску омладину овог града у духу идеологије КПЈ и припремао их за предстојећу револуционарну борбу која је поведена под руководством КПЈ и Јосипа Броза Тита против окупатора и домаћих издајника. У периоду свога постојања група „Абрашевић“ давала је печат друштвеним и политичким збивањима у Зајечару, вршећи истовремено културно-образовну и васпитну, као и идеолошко-политичку мисију. Допринос који је она дала развоју револуционарног радничког покрета у овом граду, потврђују оправданост њеног постојања јер је у потпуности извршила задатак који јој је био постављен.

Са окупацијом земље и Зајечара, априла 1941. године многи бивши чланови „Абрашевића“, као и чланови Омладинске секције, заменили су своју културно-уметничку активност интензивним политичким радом на припремама устанка. На иницијативу Партије и под руководством Окружног комитета КПЈ, они организовано учествују у мартовским демонстрацијама, иступају као говорници на народним зборовима, потписују петицију којом се од генерала Душана Симовића, председника владе, захтевало предузимање енергичних мера за одбрану земље, организују и руководе акцијама сакупљања и скривања оружја, санитетског материјала итд. По директиви Покрајинског комитета КПЈ за Србију, средином маја 1941. године, у Зајечару је формирана Окружна војна комисија, којом је руководио Љубомир Нешић, а њени чланови су били Владимир Живковић и Јанко Симоновић.⁴⁹

Бивши активан члан зајечарског „Абрашевића“ Миленко Брковић-Црни од маја 1941. године, по одлуци Покрајинског комитета КПЈ за Србију, руководио је Окружним комитетом КПЈ као његов секретар.⁵⁰

На позив Комунистичке партије Југославије у судбоносним данима 1941. године, када су окупаторске и квинслишне снаге поробиле целу земљу, велики број чланова бившег „Абрашевића“ и Омладинске секције ступио је у партизански одред. Љубомир Нешић изабран је за политичког комесара Крајинског партизанског одреда.⁵¹ Они бивши чланови „Абрашевића“ који нису ступили у партизански одред, били су активни на илегалном раду по околним местима, вршећи агитацију међу становништвом за одлазак у одред и прикупљајући помоћ у одећи, храни, санитетском материјалу и другим потребама партизанске борбе.

Током народноослободилачке борбе многи чланови „Абрашевића“ положили су своје животе за слободу домовине, дајући тако значајан допринос победи народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције. Међу палима су и два секретара Окружног комитета КПЈ за Зајечар: Миленко Брковић-Црни (кога су Немци обесили, 18. септембра 1941. године у Краљевици) и Мија Станимировић, затим чланови Окружног комитета: Љубиша Нешић (погинуо 29. септембра 1941. као политички комесар Крајинског партизанског одреда), Јеремија Илић, Димитрије Тодоровић; чланови Окружног и Среског комитета СКОЈ-а: Стојанка Радосављевић, Боривоје Цолић, Витомир Раденковић-Јелен, Видоје Вељковић-Грујица, Момчило Ранковић и други, затим Ђорђе Симеуновић, Сава Драгојловић, Аца Патлићановић, Бора Милић-Рнман, Бранко Перић, Стефанија Михајловић, Раде Недељковић, Сретен Лазаревић, Веља Марнићевић, Милутин Милић, Љубица Јовановић, Бранка Димић, Борче Миленковић, Бора Томић, Станоје Гашић, Стева Ђорђевић-Новак, Вера Радосављевић, Предраг Костић, Владимир Живковић-Витко, Радомир Јовановић-Чоче, Сретен Цвијић и многи други.⁵²

Због изузетне храбрости и доприноса победи наше народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције, за народне хероје проглашени су: Миленко Брковић-Црни, Љуба Нешић, Мија Станимировић-Душко, Ђорђе Симеуновић и Грга Јанкес. Њихова борба као комуниста и бивших чланова „Абрашевића“ уткана је у најсветлије странице историје народа зајечарског краја и шире, у странице историје нашег револуционарног покрета и народноослободилачке борбе и социјалистичке револуције свих наших народа и народности.

Богата културно-уметничка традиција радничке класе Зајечара настављена је одмах по ослобођењу овог града крајем октобра 1944. године оснивањем првог културно-уметничког друштва под именом Омладинско КУД „Љуба Нешић“, са хорском и фолклорном секцијом. Крајем децембра 1945. године основано је ново Радничко-службеничко културно-уметничко друштво „Миленко Брковић-Црни“, са више секција. Априла 1947. године њему је припојено Омладинско КУД „Љуба Нешић“ и оно је наставило да ради као Синдикално-културно-уметничко друштво „Миленко Брковић Црни“, које је успешно наставило своју активност засновану на богатим традицијама културно-уметничког рада предратног „Абрашевића“ и Омладинске секције Удружења Тимочана и Крајинаца.

НАПОМЕНЕ

- ¹ У Зајечару су раније деловала разна културно-уметничка друштва: Певачка дружина „Тимок“, основана 1879; Гимназијски хор основан 1880; Војна музика, основана 1893; Бачка дружина „Напредак“, основана 15. октобра 1889; Друштво „Свети Сва“, основано 1891. године и друга. У Зајечару је често гостовало путујући позориште глумаца Фотија Личића, Раде Панајотовића, Култура, Зајечар и околина, Зајечар 1974, стр. 344-346.
- ² „Радничке новине“, 10, 3. XII 1905.
- ³ Извештај Главне партијске управе IX конгресу ССДП, Историјски архив КПЈ, том III, Београд 1950, стр. 188.
- ⁴ Раде Панајотовић, Културно-просветна делатност радника у нашем крају до другог светског рата. Зајечар и околина 1918-1941, Зајечар 1974, стр. 118.
- ⁵ Раде Панајотовић, н. д., стр. 115.
- ⁶ Исто, стр. 82; Слободан Босиљчић, Бор и раднички покрет 1919-1941, Раднички покрет у Бору и околини до 1941, Бор 1975, стр. 39.
- ⁷ Раде Панајотовић, н. д., стр. 82.
- ⁸ „Организовани радник“, 25, 10. IV; 29. V; 39, 1. VI 1924; „Радничке новине“, 18, 1. V 1924; др Милица Миленковић, Синдикални покрет у Србији 1921-1929, Београд 1979, стр. 157, 161, 172, 179, 180; ИРПС, МОК, За. бр. 2.
- ⁹ Раде Панајотовић, н. д., стр. 350.
- ¹⁰ Слободан Босиљчић, н. д., стр. 130; ИРПС, МОК За. бр. 2.
- ¹¹ Грга Јанкес, Записи илгалаца, Београд 1960, стр. 25; Слободан Босиљчић, н. д., стр. 53.
- ¹² „Организовани радник“, 25, 1. VI 1926.
- ¹³ „Организовани радник“, 25, 1. IV и 26, 4. IV 1926.
- ¹⁴ „Организовани радник“, 55, 18. IV 1926.
- ¹⁵ Раде Панајотовић, н. д., стр. 83.
- ¹⁶ Грга Јанкес, н. д., стр. 25.
- ¹⁷ Исто, стр. 26; ИРПС; МОК За. бр. 2. Стенографске белешке, 42.
- ¹⁸ Грга Јанкес, н. д., стр. 26.
- ¹⁹ ИРПС, МОК За. бр. 2. Стенографске белешке, с. 43, 67-69; Раде Панајотовић, н. д., стр. 84.
- ²⁰ Грга Јанкес, н. д., стр. 26.
- ²¹ Исто.
- ²² Исто.
- ²³ Исто; Раде Панајотовић, н. д., стр. 84.
- ²⁴ Грга Јанкес, н. д., стр. 26.
- ²⁵ Исто, стр. 26-27; Раде Панајотовић, н. д., стр. 118.
- ²⁶ Грга Јанкес, н. д., стр. 28.
- ²⁷ Исто, стр. 33.
- ²⁸ Исто, стр. 34.
- ²⁹ Исто, стр. 34-35.
- ³⁰ Слободан Босиљчић, н. д., стр. 175.

- ³¹ Архив Југославије (АЈ), Деловодни протокол Уметничког одељења Министарства просвете (МП) за 1928, бр. 1256.
- ³² ИРПС, МОК За бр. 2 Стенографске белешке, стр. 46; Раде Панајотовић, н. д., стр. 84.
- ³³ АЦК СКЈ, Архив суда за заштиту државе, пред. Д.С. 1102/29. 1750/29 (нерегистровано); ИРПС, МОК Ни, бр. 5; Раде Панајотовић, н. д., стр. 120-121; Слободан Босиљкић, н. д., стр. 77.
- ³⁴ „Радничке новине“, 48, 24. XI 1933; Раде Панајотовић, н. д., стр. 121.
- ³⁵ Исто; ИРПС, МОК За бр. 2. Стенографске белешке, с. 37.
- ³⁶ „Радничке новине“, 48, 24. XI 1933.
- ³⁷ Исто.
- ³⁸ Исто, 51, 15. XI 1933.
- ³⁹ Исто, 48, 24. XI, 51, 15. XII 1933.
- ⁴⁰ Због недостатка података нисмо успели да реконструишемо састав новоизабране управе секције УРУГ „Абрашевић“.
- ⁴¹ ИРПС, МОК За бр. 2. стенографске белешке, стр. 139; „Радничке новине“ 48, 24. XI, 1933; 42, 18. X; 46, 15. XI 1935.
- ⁴² „Радничке новине“, 23, 7. VI 1935.
- ⁴³ Исто, 52, 15. XII 1933, Успех зајечарског „Абрашевића“.
- ⁴⁴ Раде Панајотовић, н. д., стр. 350.
- ⁴⁵ Исто, н. д., стр. 121.
- ⁴⁶ „Радничке новине“, 42, 18. X 1935.
- ⁴⁷ Исто.
- ⁴⁸ Исто, 7, 14. II 1936.
- ⁴⁹ Раде Панајотовић, н. д., стр. 129-130, 132.
- ⁵⁰ Исто, стр. 134.
- ⁵¹ Исто, стр. 136.
- ⁵² Слободан Босиљкић, Источна Србија, Београд 1963, стр. XXII.
- ⁵³ Раде Панајотовић, н. д., стр. 352, 355.

Др Жарко Йованович. Рабочая художественная группа „Абрашевич“ в Заечаре.

Резюме

Рабочая художественная группа „Абрашевич“ в Заечаре после запрещения ее работы на основе Обзана в декабре 1920 года снова начала работать в 1926 году во время оживления революционного рабочего движения. На инициативу местной организации КПЮ была сформирована группа, состоявшая из коммунистов и скоевцев, которые вышли из социалистической группы „Абрашевич“ и образовали свою группу в рамках Независимых профсоюзов. Членами группы были рабочие всех специальностей, особенно рабочая молодежь. Она свою деятельность развивала на новых концепциях, используя новые методы работы и программную ориентацию в духе политической линии КПЮ.

Несмотря на тяжелое материальное положение и условия, в которых находилась, группа подготавливала концерты и культурные мероприятия с революционной программой до 1936 года, с перерывом в 1929 - 1933 годах. Органы полиции будто следили за деятельностью группы и ее членов, а в связи с арестом большой группы коммунистов и скоевцев в Заечаре в 1936 году деятельность группы была запрещена.

После начала восстания в июле 1941 года большое число членов „Абрашевича“ отозвалось призыву КПЮ бороться против оккупантов. В НОБ погибли многие бывшие члены этой группы, а между ними пятеро были провозглашены Народными героями Югославии.